

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 5 Sayı: 1 Nisan 2022

ss. 301-316

Makalenin Geliş

Tarihi

19/01/2022

Makalenin

Kabul Tarihi

28/03/2022

Yayın Tarihi

30/04/2022

DERVİŞ MEHMED BAHTİ'NİN MANZUM TERCEME-İ ŞİR'ATÜ'L-İSLAM'INDA BULUNAN SÖZÜN ADABI VE SÜNNETLERİ ADLI FASIL ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Ömür ERBAY²

ÖZET

Derviş Mehmed Bahti tarafından 1070/1660 yılında tamamlanan ve İmamzade Muhammed b. Ebu Bekr'in Şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm adlı eserinin, Türkçeye manzum bir tercümesi olan Terceme-i Şir'atü'l-İslâm, kırk sekiz fasıldan oluşmaktadır. Bu durum, kaynak metin olan Şir'atü'l-İslâm'da da böyledir. Mütercim, tercümesini yaparken eserini ne için telif ettiğini anlattığı sebab-i telif bölümünde de buna, işaret etmiştir. Eser, manzum bir ilmihal olup fikhî meseleleri ayet ve hadislerden delil göstererek anlatmaması yönüyle diğer ilmihallerden ayrılır. Birinci faslı Hz. Peygamber'e itaat etmenin önemiyle başlayan eser, kırk sekizinci fasıl olan hasta hakları faslı, hasta ziyaretinin usülleri faslı ile son bulur. Söz konusu manzum eserin, otuzuncu faslı ise "Sözün Adabı ve Sünnetleri" adlı fasıl olup çalışmamıza konu olan fasıl budur. Sözün gücünün, tesirinin, yerinde kullanılanının faydalarının, yerinde kullanılmayanının ise yıkıcı etkisinin, İslamî usüller çerçevesinde ele alındığı eser, bu yönüyle bir nasihat kitabıdır ve yazılış amacına sadakatla hizmet etmektedir.

¹ Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında Prof. Dr. Selami ECE danışmanlığında "Derviş Mehmed Bahti'nin Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslâm'ı (Metin-İnceleme)" başlığıyla hazırlanan doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

² Arş.Gör.Dr., Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, omurerbay@bayburt.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7694-847X

Derviş Mehmed Bahtî, eserinin telif sebeplerini açıkladığı bölümde; eserini, telebelerin ve fıkhi meseleleri öğrenmek isteyenlerin, işini kolaylaştırmak için yazdığını zikretmektedir. Günümüzde ilişkilerin en temel aracı olan dil, savaflara da mutluluklara da sebep olabilmektedir. Öyle ki sözle birleşen yollar sözle ayrılabilir. Dolayısıyla da ifadenin en güçlü aracı olan dilin, uygun ve toplumun menfaatine göre kullanımı son derece önem arz etmektedir. İslam toplumlari, bu durumu birtakım kurallarla gerçekleştirmektedir. Çalışmamıza konu olan eser, bu kurallari layikıyla izah etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Şir'atü'l-İslâm, Manzum, Söz, İlmihal, Bahtî

THE MANY OF THE WORD AND SUNNAT IN MANZUM TERCEME-İ ŞİR'ATÜ'L-ISLAM OF DERVİŞ MEHMED BAHTİ A REVIEW ON THE JUDICIARY CHAPTER

ABSTRACT

It was completed by Derviş Mehmed Bahtî in 1070/1660 and was built by Imamzade Muhammed b. Terce-me-i Şir'atü'l-İslâm, which is a verse translation of Ebu Bekr's Şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm into Turkish, consists of forty-eight chapters. This is also the key in the source text, Şir'atü'l-Islam, and the translator also pointed this out in the section on copyright, where he explained why he copyrighted his work while translating. The result is a poetic catechism in that it does not explain fight issues by showing evidence from verses and hadiths. The first chapter of the work, which begins the importance of obeying the Prophet, ends with the forty-eighth chapter, the patient's rights, the procedures of patient visitation. The thirtieth chapter of the previous poetic work is the chapter called "The Manners of the Word and their Sunnah", which is the subject of our study. The result, which deals with the power of the word, its effect, the benefits of what is used appropriately within the framework of Islamic methods, is an advice book with the aspect it serves the purpose of writing it intensely. Derviş Mehmet Bahtî explains the copyright reasons for his work; he mentions that he wrote his work to facilitate students' work and those who want to learn fight issues. Language, the essential tool of relations today, can cause wars and happiness. So much so that the ways that unite with words can be separated with words. Therefore it is essential to use language, which is the most powerful tool of expression, regularly and for the benefit of society. Islamic societies do this with specific rules. The work, which is the subject of our study, adequately explains these rules.

Keywords: Şir'atü'l-İslâm, Verse, Word, Catechism, Bahtî

GİRİŞ

İlmihal, sözlüklerde; davranış bilgisi (Arpaguş, 2000:139), çocuklara namaz, abdest gibi dini bilgileri öğretmeyi amaçlayan kitap (Parlatır, 2016:725), kul-Allah, kul-kul arasındaki ilişkileri düzenleyen kitap (Erdoğan, 2016:247) anlamlarına gelmektedir. İlmihaller, bu anlam örgüsüyle ortaya çıkmıştır fakat zamanla anlam daireleri genişlemiş ve onlar; birtakım ahlaki, örfi konuları da bünyelerine almışlardır.(Memduhoğlu, 2016:25) Bu ahlaki ve örfi konuların da eklenmesiyle birlikte İslam coğrafyasında sayısız ilmihal kitabı yazılmıştır. Bunlardan biri de İmamzade olarak bilinen Ebü'l-Mehasin Sedidüddin Ruknü'l-İslâm Muhammed b. Ebu Bekr İbrahim el-Buharî eş-Şerğî tarafından yazılan Şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm adlı eserdir.

Şir'atü'l-İslâm kitabı; Osmanlı ulemasınca çok beğenilmiş olup eserin birçok şerhi, mensur ve manzum Türkçe tercümesi yapılmıştır. Eser üzerine yapılan şerhlerin en meşhuru, Seyyid Alizade olarak da bilinen Yakub b. Seyyid Ali er-Rumî el-Bursevî'nin, Mefâtihu'l-Cinân ve Mesâbîhu'l-Cenân adlı Arapça eseridir. Eserin Türkçeye yapılan manzum-mensur birçok tercümesinde bu şerh esas alınmıştır. (Seyyid Alizade, 1981:2)

İmamzade'nin eserinin, Türk diline manzum bir şekilde yapılmış dört adet tercümesi bulunmaktadır. Çalışmamıza konu olan eser, 1070/1660 yılında Derviş Mehmed Bahti tarafından tamamlanan Terceme-i Şir'atü'l-İslâm adlı eserdir.

Derviş Mehmed Bahti'nin hayatı hakkında kaynaklarda, pek fazla bilgiye rastlanılmamaktadır. Onun, Birgivi Mehmed Efendi olarak bilinen ve asıl adı Tayiyyüddin Mehmed olan Bayramiyye şeyhinin(Yüksel, 1992:191-194) mensur Vasiyyetnamesi'ni manzum olarak Türkçeye tercüme ettiği kaynaklarca zikredilmektedir.(Özyaşamış Şakar, 2015:12) Bu eseri, manzum olarak Türkçeye tercüme edebilme yeteneği ve çalışmamıza konu olan Şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm adlı Arapça eseri aynı şekilde tercüme edebilme kabiliyeti onun aruza hakim olup üç dili iyi derecede bildiğinin göstergesidir. Vasiyyetname adlı eser de tıpkı Şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm adlı eser de olduğu gibi ilmihal türünde yazılmış bir eserdir. Mütercim; bu eserleri Türkçeye kazandırma gayesinin, öğrenilmesini kolaylaştırmak ve toplumsal düzene katkı sağlamak olduğu her iki eserin de sebab-i telif ve sebab-i nazm-ı kitap adlı bölümlerinden anlaşılmaktadır.

Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslâm'da:

Cera 'et eyledüm nazmına anuñ
Şıgıñup luğf ü fazlına Hudâ'nuñ (b.39)

Anı nazm eyledüm Türki dil ile
Ki halkuñ hâşş ü 'ammı anı bile (b.40)

Anı t̄alib olursa hıfza ihvân
Ola anlara tâ kim zabtı âsân (b.41)

Manzum Vasiyyetname'de:

“Anı neşr olmağıla l̄iki şıbyân
Çekerlerdi te' ab hıfzında ey cân (b.1305)

Bilüp bu sırrı ol şâhib-kerâmet
Ki hıfz itdürmeden itdi ferâgat (b.1306)

Faķırũñ qalbine ol dem bu geldi
Derũn-ı pākũme bu lâyiğ oldu (b.1307)

Anı nazm eyleyem miqdâr-ı kudret
İdem anuñ için bezl-i bizâ' at (b.1308)

Oķıduķça anı rağbetle ihvân
K'ola hıfz itmesi anlara âsân (b.1309)

Hem ol şartıla nazm oldu risâle
O diğķatle yazıldı bu maķâle (b.1310)” (Özyaşamış Şakar, 2015: 12-13)

Derviş Mehmed Bahtî'nin şiirini, savunulan düşünceyi baskın hâle getirmekle birlikte sanatsal gayeyi ikinci plana itmesi yönüyle fikir şiiri (Çetin, 2017:22-23), bu savunulan düşünceyi de bir kültür temeline dayandırarak yani klasik şiir temeline dayandırarak ifade etmesi yönüyle kültür şiiri (Çetin, 2017:23) diye ifade edebiliriz.

Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslâm, Derviş Mehmed Bahtî tarafından 1070/1660 yılında tamamlanmıştır. Bu durumu, eserin hatime bölümündeki beyitlerden ve tarih manzumelerinden anlamaktayız.

Bilmek istersen dilâ ger nazmınuñ târihini
Oldı biñ yitmiş hisâb it bâ-nuķağ târihini (b.6039)

Bulıcağ Bahtî'yâ manzûme encâm
Murâd üzre muyesser oldı hatmûñ (b.6037)

Bahtî'nin yapmış olduğu tercümenin üç nüshası vardır. Bu nüshalardan birisi, Oxford Üniversitesi Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalođu'nda MS.Turk.e.39 kaydıyla bulunmakta olup bu nüsha, müellif hattı nüshadır. Bir diğer yazma nüsha ise Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Yazma Eserler Kütüphanesi Agah Sırrı Levend Koleksiyonu'nda ASL 492 kaydıyla bulunmaktadır. Üçüncü nüsha ise taşbaskı nüshadır ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda OE_TK_00760 kaydıyla bulunmaktadır.

Eser, dinî-tasavvufî-ahlakî bir mesnevidir. Eser, aruz vezninin hezec bahrine ait bir kalıp olan mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün kalıbıyla yazılmıştır. Eserde, Eski Anadolu Türkçesi dil ve imla özellikleri hüküm sürmekte olup bu döneme ait arkaik kelimelere de sıklıkla rastlanılmaktadır.

Resûlu'llâh buyurmuşdur ki kimse
Ki *gökçek* haţţla Bismi'llâh'ı yazsa (b.912)

Kiçiken ögrene ' ilmi idüp hem
Çalışa hem bülüğündan muğaddem (b.502)

Şu deñlü ide ta' cili ki tırmiş
Keenne *issi* taş üzre oturmuş (b.1300)

Eser, kırk sekiz fasıldan oluşmakta olup İslam inancını benimsemiş toplulukların, günlük yaşamında, toplumsal yaşamda ve dini yaşantısında ihtiyaç duyacağı her şeyi bünyesinde barındırmaktadır. Arapça bir ilmihal kitabının Türkçeye tercümesi olması yönüyle dinî, İslamî yaşantıyı Hz. Peygamber'in koymuş olduğu kurallar çerçevesinde hadislerle yaşamayı teşvik etmesi yönüyle tasavvufî olan eser; insanın-insana, insanın-tabiatı ve insanın-hayvanlara karşı olan sorumluluklarını ifade etmesi yönüyle de ahlakî bir mesnevidir.

Manzum bir ilmihal olan eserin tertibi tıpkı kaynağını oluşturan Şir'atü'l-İslâm'ınki gibi olup mütercim, bu durumu sebab-i telif bölümünde şu şekilde ifade etmiştir.

Niçe taqsîmin itdiyse mü 'ellif
Ki ya' nî kırk sekiz faşla muşannif (b.42)

O minvāl üzredür tertîbi cānā
Ki tebdîl olmadı bir şey 'i kaţ' ā (b.43)

Bu çalışma, insanoğlunun; yanlış kullanımından en çok müteessir olduğu, doğru kullanımından ise mesrur olduğu ve “Söz var vezir eder, söz var rezil eder.” diye de dillerde dolaşan, Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslâm'ın otuzuncu faslına da “Sözün Adabı ve Sünnetleri Hakkında” başlığıyla konu olan, söz ve adabı üzerindeki incelememizi ihtiva etmektedir.

1. Sözün Adabı ve Sünnetleri Adlı Faslın İncelenmesi

İnsanın kılık-kıyafetiyle karşılanıp bilgi ve görgüsüyle uğurlandığı bir anlayışı temel kabul eden bir kültürde, bilginin seviyesinin anlaşılmasını sağlayan da kuşkusuz sözdür. Sözlü geleneği çok kuvvetli olan bir toplumda konuşmanın, söz etmenin ne kadar kıymeti varsa bunun en az bir misli kadar da yerine göre uygulanan sükutun kıymeti vardır. Bu cihetle olmalı ki eserin sözle ilgili faslı; “Güzellik on maddeyle sınırlandırılırsa bunun biri söz etmek diğerleri sükut etmek üzerine olmalıdır.”, Söz sıkıntının vekilidir.”, “Hâlin en güzeli sükut halidir.”, ifadeleriyle başlamaktadır.

Dağı hem mu' minüñ efđal hişâli
Sükût itmek ola her gâh hâli (b.2868)

Eger on bağşa bulınsa selâmet
Anuñ bir bağşısı nuţka oldı kısmet (b.2869)

Sükütdadur toğuz bağşısı birâder
Selâmet ebsem olmağdadur ekşer (b.2870)

Belâ' nuţka mü'ekkedür sükût it
Sükütuñ râhı âsân ol yola git (b.2871)

Lisanını saklayan kişinin nefsinin ayıbını örtmüş olacağına, konuşmak isteyen kişinin iyice düşünüp sonra konuşması gerekliliğinin, konuşulacak olan şeyin hayırlı olana vesile olacaksa konuşulması gerektiğinin, aksi durumda susmanın daha iyi olacağına vurgulandığı eserde, Hz.Peygamber'in konuşma isteğini çoğu zaman bastırıldığı eğer konuşması gerekiyorsa en fazla bir saat konuştuğu da ifade edilmiştir.

Tekellüm itmek ister kim ki ey yâr
O nuţk ola k'anuñ yanında muhtâr (b.2873)

Ki anda ola zikru'llāh-ı ekber
Yā ola emr-i ma' ruf nehy-i münker (b.2874)

Şaḫına daḫı mā-lā-ya' niden hem
Ki anda fā'ide yok biş ü ger kem (b.2875)

İderdi şamtu peygāber itāle
Murid olsaydı itmege mekāle (b.2876)

Vuḫuf eylerdi bir sā' at o ser-ver
O nuḫḫında şevāb olursa ekşer (b.2877)

Anı söylerdi o sultān-ı zī-şān
Ve illā sākit olurdu o sultān (b.2878)

Dinilmişdür lisānın kim ki şaḫlar
'Uyüb-ı nefsinı ol cümle örter (b.2880)

Söz, ağızdan çıkıncaya kadar sahibinin esiridir; ama ağızdan çıktığı zaman sahibi onun esiri olur. Dolayısıyla ölçülüp tartılmadan ortaya atılan söz, sahibine çok ciddi zararlar verecektir. Konuşmak, kelam etmek bir zaruriyetse de bunu her durum için lütuf saymamak lazımdır. Çünkü insanoğlu nice öldürücü sözü sakınmadan söyler ve bunun sonuçları ağır olur. Bu durum, eserde şu şekilde ifade edilmiştir:

Sehil 'add eyleme her lütfi cānā
Ḳalil olursa da ne deñlü ḫattā (b.2881)

Nice muhlik nuḫḫ vardır ki ey yār
Ḳayırmaz söyler anı kişi her bār (b.2882)

O vizrile düşüp nāra birāder
Ki yitmiş yıl cehennem içre yanar (b.2883)

1.1.Söze Başlama Usulü

Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslām'da, söze başlarken Allah'ı anmanın, ona sığınmanın ve Resul'e salavat getirmenin önemi vurgulanmıştır.

Daḫı ḫamd ile bed' ide kelāmı
Resul'e ide şalātıla selāmı (b.2884)

Ta' avvuzla ide tesmiye her dem
Pes andan şoñra başlaya söze hem (b.2885)

Söze başlarken kendinden büyüklere saygı göstermek; onların içinde, en önde gelen kişiyi övgüyle anmak ve yanlış bir telaffuza sebebiyet vermemek, sözün sevap ve günah cihetini bilerek çok söylemekten çekinmek, her işittiğini söylememek sözün adabının bir parçasıdır. Bu durum, eserde şu şekilde ifade edilmiştir:

Tekellümde uluyı ide taqđım
Hem ' ilmen efdal olan bula tekrım (b.2886)

Kaça lahn ü ğalağdan dağı cānā
Kelāmı ola taşđıfden muberrā (b.2887)

İde çok söylemeden ittıkā'yı
Bile sözde şavāb ile hađā'yı (b.2893)

Ki çok söz hāli olmaz ol halelden
Dağı sālīm degüldür hem zeleden (b.2894)

Her işitdügi sözi söylemeye
İşim vardur anı hergiz dimeye (b.2895)

1.2.Sözün Açıklığı ve Anlaşılrlığı

Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslām'da, söylenen sözün en güzel şekilde ifade edilmesi gerektiği ve bunun da sözden herkesin bir şeyler anlayabilmesi ile yani sözün açık ve anlaşılır olmasıyla gerçekleştirilebileceği vurgulanmış olup sözü, fesahatla ortaya koymanın üzerinde durulmuştur.

Faşıh ile diye her dem kelāmı
Ħabır ide sözinden Ħāşş ü ' āmmı (b.2896)

Tekellüm itmeye mübhem sözi hem
Gerekse olsun o söz biş ü ger kem (b.2897)

Şağına itmeye cānā tefeyhuğ
Teşedduğ itmeye dağı te' ammuğ (b.2898)

Egüp bükme ile ağzını tınrı
Kelāmında feşāhat ide ya' nı (b.2899)

Eserde Hz. Peygamber'in açık bir şekilde konuştuğu ve herkesin onun söylediklerini anladığı öne çıkarılırken yine Hz. Peygamber'in; selamını, yerine göre sözünü, üç kere tekrarladığı da ifade edilmiştir. Ayrıca eserde; sözün uygun olanının bu olduğu ve muhatabın konuşulan her şeyi anlamasının zaruri olduğu, sözün yumuşak ve hoşgörü ile olanının efdal olduğu dile getirilmiş olup Hz. Peygamber'in, sözün manzum ve secili kullanımını yasakladığı üzerinde durulmuştur.

Derîñ söylemeye söylese anı
Kelâmında güzel ide beyânı (b.2900)

Tekellüm eyledükçe fahr-i ' âlem
Anı anlardı her işiden âdem (b.2901)

Kelâmın dinleyene ide tefhîm
Ki müşkil söz var ise ide ta' lîm (b.2903)

Resûlu'llâh selâm virseydi ey yâr
Anı eylerdi hem üç kerre tekrâr (b.2904)

Dağı her bir tekellüm ki iderdi
Muhaqqak ol sözi üç kerre dirdi (b.2905)

Kelâmında tesâhül ide ekşer
Tesâmuğ üzere ola ey birâder (b.2906)

Tekellüfl'itmeye güftâr-ı manzûm
Müsecca' olmaya zîrâ o mezmûm (b.2906)

Peyâmbere nehy iderdi anı zîrâ
Buyurmuşdur anuñ hakkında hattâ (b.2907)

Manzum bir ilmihal olan eserde, sözün taçlandırılmasının ancak Allah'ı ve Hz.Peygamber'i anmakla yani tekbir ve salavat getirmekle olacağı ortaya konulmuş olup İslamî hassasiyeti taşıyanlar için bunların çok önemli olduğu, günahlara kefarete olabileceği de dile getirilmiştir.

Kelâmın mu 'min olan ide işâr
Peyâmbere şalât itmekle her bâr (b.2911)

Dağı eyleye istiğfâr ü tekbîr
Bularla seyvi 'âtı ola tekfîr (b.2912)

1.3.Sözün Sınırları

Eserde; kavgalı konuşma, tartışma ve insanlara muhalefet gibi davranışlardan uzak durulması gerektiği, insanları eleştirmenin kalbe nefret hissini yerleştireceği, başka insanların kusurlarını öğrenmek için onları kandırıp ağızlarından laf almanın çok yanlış olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca gıybet³ etme yoluyla insanların onurunu zedelemenin yanlış bir şey olduğu, gıybetin zinadan⁴ daha tehlikeli olduğu da vurgulanmıştır. Bu durum, eserde şu şekilde dikkatlere sunulmuştur:

Kelâmda dağı vardır bir kaç eşyâ'³
Şağına itmeye anları kaç' â (b.2945)

Cidâl ile mirâ'dur ba' zısı hem
Mu' âriž olmaya kimseyle her dem (b.2946)

Odur zirâ ki miftâh-ı dâlâlet
İder hem daqqi ebvâb-ı dâlâlet (b.2947)

Dağı hicv itmeye kimseyi elbet
Ki tâ andan kulüb itmeye nefret (b.2948)

O setru'llâhı keşf itmekdür ey yâr
Şağına itmeye bu sırrı izhâr (b.2949)

Ğıyâbında dağı bir müslimün hem
Kerih gördüğü şey'le itmeye zemm (b.2950)

Şarih olsun o zemm olsun kinâyet
İşâretle de olsun yine ğıybet (b.2951)

Yâ ğayruñ 'aybını dimege cânâ
Birini kandrup kend'itse işgâ' (b.2952)

Birini ğaybet eylerken yâ muğtab
Te' accubi'le itse anı i' câb (b.2953)

³ Gıybet; "Sözlükte uzaklaşmak, gözden kaybolmak, gizli kalmak gibi anlamlara gelen gayb kökünden türeyen gıybet, dini bir kavram olarak bir kimseden gıyabında hoşlanmadığı sözlerle bahsetmek demektir." (Dini Kavramlar Sözlüğü, 2010:202)

⁴ Zina; "Evlilik dışı cinsel ilişki anlamına gelmekte olup dinen kesinlikle yasaklanmış büyük günahlardandır." (Dini Kavramlar Sözlüğü, 2010:716)

Gelüp muğtāba hattā kim cirā'et
İde ğaybetle 'ırz-ı müslimi pest (b.2954)

Eşedd olur zinā'dan ğaybet ey yār
Ki yer ğayrı nitekim odun-ı nār (b.2955)

Eserde bir kişinin yapmış olduğu ahlaksızlığın farkına varıldığında, eğer yapılan eylemden emin olunmuşsa, insanların ondan kendilerini muhafaza edebilmeleri için bu ahlaksızlığın dillendirilmesinde zararın olmadığı vurgulanmış olup laf taşımanın insanlık onuruyla bağdaşmayacağı, insanları şüpheye düşüreceği de dile getirilmiştir.

Żarar yok fişkıni itse tezekkür
Ki tā kim nās ide andan teħazzur (b.2957)

Daħı 'inde'z-zulum olsaydı mezkür
Yā 'inde'l-istiġāse oldı ma'zür (b.2958)

Şaķına olmaya hem daħı nemmām
Nemimenüñ ider ma'nāsı ihām (b.2962)

İdüp Zeyd'ün 'Amır bir sırrın ifşā'
Ki bir şahş diye kim anı ammā (b.2963)

Be-ġāyet Zeyd o şahş işitdüġinden
Elem çeke o sırrı bildüġinden (b.2963)

Ĥadīşde vārid olmışdur ki nemmām
Ki girmez cennete aşlā o bed-nām (b.2964)⁵

Bu ma'nā-yı ĥadīş eyler kifāyet
Va'īd olmaġa nemmāma be-ġāyet (b.2965)

Eserde dili çirkin ifadelere alıştırmamanın kötü bir huy olduğu vurgulanmış olup Hz.İsa'nın dilin kötü ifadelere alıştırılmasının insanın emniyetle hayatını sürdürebilmesine zarar vereceğini söylemesi de zikredilmiştir. Ayrıca Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslām'da Hz İsa'nın bir yerden geçerken bir köpek leşi gördüğünden ve etrafındakilerin onun pis kokusundan rahatsız olarak Hz.İsa'ya şikayet etmelerinden bahsedilmektedir. Bu olay üzerine, Hz.İsa ve ona inananlar arasında geçen bir diyalogdan hareketle hadiselerle olan bakış

⁵ Hadis: "(İnsanlar arasında) laf taşıyan kimse cennete giremez." (Hadislerle İslam, 2011: 429)

açısının değiştirilerek dilin kötü ifadelerle alıştırılmasının önüne geçilebileceği vurgulanmıştır.

Ḳabīḥ olanı zıkr itmeye ḳaṭ'ā
Daḫı ŧetm itmeye kimseye aṣlā (b.2970)

Nitekim Ḥāzret-i 'İsā buyurdu
Ki bir ḫū ki yūri emn ile didi (b.2971)

Su'āl olındı bu ḳavlıle 'İsā
Bu söz ḫinzīre midür dindi ḫattā (b.2972)

Buyurdu ben kerīḥ görürin elbet
Lisānum ŧerri idinmegi 'ādet (b.2973)

Geçerken Ḥāzret-i 'İsā bin Meryem
Yolu bir lāŧe kelbe uğradı hem (b.2974)

Ki bed riḫinden anuñ bir cemā' at
Gelüp 'İsā'ya itdiler ŧikāyet (b.2975)

O ḳavme Ḥāzret-i 'İsā buyurdu
Ne gökçekdür beyāz-ı sinni didi (b.2976)

Daḫı la' n itmeye menḫī 'ibāda
Ne insāna ne ḫayvān ü cemāda (b.2977)

Eserde dilin lanet okumaya alıştırılmamasının zarurietü vurgulanmış olup mümin olanlara lanet etmenin cinayete denk olduğu ve mala mülke dair yapılan lanetin, İslami hassasiyetin önemli bir konusu olan bereketi, kaçıracağı zikredilmiştir.

Hem 'ādet itmeye la' nı birāder
Ki işm üzre te' avvūd işm-i diger (b.2978)

Ki la' net eylemek mu'mine cānā
İşimde ḳatli gibidür o ḫattā (b.2979)

Daḫı li' ān olan maḫşerde muṭlaḳ
Şefi' olmaz ŧehīd olmaz muḫaḳḳaḳ (b.2980)

Gehî olur ki eyler la' ni ric' at
Ki ya' nî lâ' ma gelür o la' net (b.2981)

Dağı la' n itmeye milke ü mâle
Berekâtın ider la' net izâle (b.2982)

Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslâm adlı eser, söylenen her sözün muhasebe edilerek söylenmesi gerektiğini aksi durumun vebal altına girmeye yol açacağını öne çıkarmakta olup sözü ifade ederken hikâye etme ve mizahtan yararlanma gibi yollara da başvurulabileceğini zikretmektedir. Ancak eser, hikâyelerin daha önce yaşamış kişilerin maceraları olduğunu, bunlarda yalan ve gerçeğin iç içe olabileceğini, doğruluğundan emin olunmayan ya da nasihat verme amacı gütmeyenlerin tercih edilmemesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca eserde Hz. Peygamber'le yaşlı bir kadın arasındaki diyalogdan hareketle mizahın da bir ifade tarzı olduğu belirtilmiş olup bunun fazlasının, birtakım sıkıntılara yol açabileceği de dile getirilmiş; mizahın hoş olan sözlerle ve edep dairesi içinde yapılmasının elzem olduğu vurgulanmıştır.

Dimeye bir sözi bir kimse cânâ
Anı şadrında işlâh ide hattâ (b.3017)

Kecin toğru idüp çeke cefâ'sın
Ala hâlişini kıya fenâ'sın (b.3018)

Kışaş kim ser-guzeşt-i evvelîndür
Kimi gerçek kimi kızbe yaqîndür (b.3025)

Şübütına yoğısa i' timâdı
Degülse itti' âz ' ibret murâdı (b.3026)

O maqûleden ide ihtirâzı
Tekellüm itmeye yoqdur cevâzı (b.3027)

Bu vech üzre kıaşaş kim zıkr olındı
Ki bid' atdür fitende hâdiş oldı (b.3028)

Mizâh itmeye çok çok dağı her bâr
Veqâr işkâf ider lâğ itmek ey yâr (b.3039)

Dağı irâş ider hem iftizâhı
Muhaşşal itmeye çok çok mizâhı (b.3040)

Lağivden şâf olup itmezse iksâr
Be'is yokdur mizâh eylerse ey yâr (b.3041)

Peyâmbere gelüp bir koca ' avret
Dilerin didi Rabb'im vire cennet (b.3042)

Buyurdi cennete girmez ' acâ'iz
Girer ebkâren olup cümle fâ'iz (b.3043)

Velî şol kimse haqqında ki ey cân
Melîh olan suhanla ide ihsân (b.3053)

Mevâzi' ina vaz' a ola sâ'î
Deqâ'ik-i edeb hem ola mer'î (b.3054)

1.4.İlim Meclislerinde Söz Adabı

Manzum bir ilmihal olan eserde, ilim meclislerinin de adabına dair ifadeler bulunmakta olup bunlar arasında; lüzumsuz yere soru sormenin gerekliliği, ihtiyaç olunandan en önemlisinin edele sorulmasının zarurîyeti, ulu kimselerin meclisine girerken izin alıp girmenin önemi, mecliste yüksek sesle konuşmanın elzem oluşu yer almaktadır.

Su'âle cür'et eylerse birâder
Umûruñ en mühimmin şora ekşer (b.3106)

Ġarâ'ibden fuzûldan şormaya hem
Ki muhtâc olduğın şora dem-â-dem (b.3106)

Su'âl itdükde sâ'il böyle tura
Edeble iki diz üzre otura (b.3109)

Dağı hem ol kişi kim ey birâder
Ulular meclisine girmek ister (b.3113)

Duğüle iznile ön vara bâba
Pes andan hem cülûs ü iktirâba (b.3114)

Dağı sonra su'âle ala destür
Su'âl ide eger olursa ma'zür (b.3115)

Ulularla muhâtabede ey yâr
Ġafî söyleye çağırmaya zinhâr (b.3117)

Eserde ilim meclislerinde, hoca ile talebe arasındaki münasebetin nasıl olması gerektiği üzerinde de durulmuş; talebenin hocasına karşı saygısının sahabelerin peygambere karşı olan saygıları gibi olması gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslâm'da hoca, herhangi bir mevzuda soru ederse talebenin ona içtenlikle cevap vermesinin gerekliliği, hocanın da talebenin suallerine karşı hoşgörülü olup bilmediği bir şeyle karşılaştığında öfkelenmemesi gerektiği ortaya konulmuştur.

Eger eylerse istifhâmı ustâd
Şorarsa imtiḥânen idüp îrâd (b.3120)

Resûl itdükçe aşḫâba ḥitâbı
Nice virdise aşḫâbı cevâbı (b.3121)

Cevâbı bu da öyle vire her bâr
Mucîb ola o minvâl üzre ey yâr (b.3122)

Ġazab itmeye 'âlim sâ'ile hem
Ki teşdîd-i su'âl itse de muḥkem (b.3125)

SONUÇ

Derviş Mehmed Bahtî tarafından yazılan Manzum Terceme-i Şir'atü'l-İslâm adlı eserin otuzuncu faslını ihtiva eden "Sözün Ababı ve Sünnetleri" hakkında yapmış olduğumuz incelememizi konu eden çalışmada, sözün yerinde söylenenin mücevher kıymetinde olduğu görülmüştür. Eserden hareketle dilin çirkin olan sözlere alıştırılmaması gerektiği, sükutun çoğu zaman dili kullanmaktan daha iyi olduğu, dilin insanlığa fayda sağlayacak şekilde kullanılmasının gerekliliği müşahede edilmiştir. Ayrıca eserde Hz. Peygamber'in çoğu zaman konuşmamak için gayret ettiğinin ancak ilim meclisinde konuşacaksa en fazla bir saat civarı konuştuğunun ifade edildiği görülmüştür.

Eser, insan ilişkilerinin sağlıklı yürütülebilmesi için konuşulan şeye çok dikkat edilmesi gerektiğini ön plana çıkarmakla birlikte insanların faydasına olmayan onların refah içerisinde yaşamalarına engel olacak herhangi bir şeyin de dile getirilmesinin hoş karşılanmadığını ifade eden beyitlerle doludur. Manzum bir ilmihal olan eser, her işittiğini söylemenin telafisi zor durumları doğuracağını, tartışmalı ve kavgalı konuşmanın sonuçlarının ağır olacağını da dikkatlere sunmakta olup sadece İslam toplumlarının değil tüm insanlığın huzurunun bu yolla elde edileceğini de vurgulamaktadır.

Sözün kıymetinin ve çağ kapayıp çağ açacak derecedeki kudretinin ifade edildiği eserde muhasebe edilmeden sarf edileninin çok kötü sonuçları olacağı, kalbe nefret getirip insanlar arasında düşmanlığı körükleyeceği de vurgulanmıştır. Ayrıca eserde hoca ve talebe arasındaki münasebetin nasıl olacağı da ortaya konulmuş olup talebenin, hocasının sualine karşı cevap vermedeki üslubunun sahabelerin Hz. Peygamber'in suallerine cevap verirken gösterdikleri hassasiyet gibi olması gerektiği, yine hocanın da talebenin sualleri hususunda malumatı olmasa dahi öfkesini talebeye yöneltmemesi ve ona karşı şefkatli olması gerektiği vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- ARPAGUŞ, Hatice Kelpetin (2000). *“İlmihal”*, TDV İslam Ansiklopedisi, C.22, s.s.139-141.
- ÇETİN, Nurullah (2017). *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Derviş Mehmed Bahti. *Terceme-i Şiir’atü’l-İslam*, İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, No: OE_TK_00760.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2010). *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (Haz: İsmail Karagöz), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2011). *Hadislerle İslam (C.3)*, (Ed: Mehmed Emin Özafşar vd.), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ERDOĞAN, Mehmet (2016). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- ÖZYAŞAMIŞ ŞAKAR, Sezer (2015). *Birgivi Muhammed Efendi'nin Manzum Vasiyetname'si (Eleştirili Metin- Dil İncelemesi-Sözlük)*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- PARLATIR, İsmail (2016). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara:Yargı Yayınevi.
- MEMDUHOĞLU, Adnan (2016). “İlmihal Edebiyatının Tarihi Serencamı”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı:66, s.s. 21-49.
- Seyyid Alizade (2016). *İslam Yolu Şiir’atü’l-İslam Tercümesi*, (Çev.: A. Faruk Meyan, Lütfullah Uyan), İstanbul: Berekat Yayınları.
- YÜKSEL, Emrullah (1992). *“Birgivi”*, TDV İslam Ansiklopedisi, C.6, s.s.191-194.